

Dünün Tekrarından Sıyrılıp Geleceği Yaratmak

Melda Elif KESKİN

Gaia'nın esas sorunları endüstrileşme, ozon tabakasının incelmeye başlaması, aşırı nüfus artışı ya da kaynakların tüketilmesi değildir. Gaia'nın esas sorunu, bu sorunlar konusunda nasıl ilerleyeceğimize dair... karşılıklı anlayış ve mutabakat eksikliğidir. Yeryüzündeki ortak varlıklara ilişkin, dünya-merkezli bir ahlaki perspektife dayanan bir karşılıklı anlayış ve mutabakata varamazsak, endüstriyi dizginleyemeyiz. Bu karşılıklı anlayış ve mutabakata ise ancak, zorlu ve zahmetli bir içsel büyüme ve aşkınlık ile ulaşabiliriz.

- Ken Wilber

Bu yazının, 2018 yılında yaşanan çevre sorunları ve çözümlerinin bir derlemesi ve analizi ile 2019 yılına ait öngörüler ve çözüm önerileri olmadığını belirtmeliyim. Bu yazı, geçmişte ve günümüzde dünyanın, Türkiye'nin çevre sorunları ne olursa olsun, bugün geleceğimizi yaratırken ihtiyaç duyduğumuz bilinç ve inanç değişikliğine ilişkin hissiyat, izlenim ve yaklaşımımın özetidir.

Yarım yüzyıl boyunca kentte yaşadım, çeşitli işlerle uğraştım. 90'lara gelirken bireysel ve gönüllü olarak yürüttüğüm "çevre koruma" çalışmaları daha çok atıkların kaynağında önlenmesi, azaltılması ve geri dönüşümü ile ilgiliydi. 1992'den itibaren 16 yıl süreyle çeşitli sorumluluklar aldığım uluslararası bir çevre kuruluşunda enerji, ekoloji, sivil itaatsizlik ve örgütlenme konularında deneyim kazandım. Çok yoğun bir tempo ve stres altında çalıştığım o dönem, daha önce ülke çapında "olanaksız" kabul edilen kolektif bir başarı ve ancak bu başarı sayesinde bir nefes alıp, kendime sormaya fırsat bulduğum bir soru ile noktalandı:

"Gezegen'in dengesi, sağlığı, esenliği için bu kadar fazla çalışıp didinirken, kendi dengem (uykum, yemeğim, sosyal ilişkilerim, ruh sağlığım) ne halde?" Sorunun cevabı malumdu ve ne yaptığımdan çok, nasıl yaptığımın önemli olduğunu farketmekteydim. Çevre sorunları ve ekolojik krizin, insanlığın ortak bilincinin bir yansıması olduğunu ve Albert Einstein'ın da işaret ettiği gibi, sorunları yaratan düşünce sistemimizle, onları çözemeyeceğimizi anlıyordum.

Yarattığımız endüstriyel-teknolojik uygarlığın temel inanç, algı ve ilkelerini değiştirmedikçe, geçmişten yeniden üretmeyeceğimizi zannederek olumlu gelişmeler beklemek, oyalanmaktan başka bir şey değildi. Dünden bugüne, çeşitlenmeye, artmaya, kronikleşmeye devam eden çevre sorunlarını çözmek için medet umulan yepyeni bilimsel ve teknolojik onarımların, birbiri ardına yürürlüğe sokulan uluslararası ve ulusal çevre koruma yasalarının, tüketici bilincini geliştirip, davranışını değiştirecek kampanyaların... yetersiz kalması kaçınılmazdı!

Bu arada, eşimle son beş buçuk yılımızı, bir ölçüde "medeniyetten uzak" bir arazide, (ilk üç buçuk ay çadırda, sonrası "ahır-ev"imizde), hayvanlarımızla yaşayarak geçirdik. Bu benim için, bir "özünü sözüne denk getirme" ve kentten çıkıp kırdaki "gönüllü sadelik"le barınma deneyimi olduğu kadar, daha önce yalnızca bayraktarlığını yapıp, gerçeğini bilmediğim, şebekeden bağımsız yenilenebilir kaynaklar (elektrik için güneş ve rüzgar, ısınmak için odun, su için kaynak, kuyu ve yağmur suları...) ve permakültür ilkelerinden yararlanarak yaşama denemesi de oldu. Kırdaki sınırdan "doğru ve güzel" bir yaşam kurma telaşındayken, fiziksel çevreye ilişkin zorluklardan daha fazla, beraberimizde getirdiğimiz duygu-düşünce kalıplarımız, sorun çözme yöntem ve alışkanlıklarımız ve tüm bunların bir ömür boyu defalarca tekrarlanmasıyla kemikleşmiş olan karakterimizin (zihinsel programlarımızın) yansımaları ile boğuştuk. Katı, inatçı, tutarsız, karamsar, umutsuz, neşesiz... olduğumuzda değil, esnek, farklı açılardan bakabilir, merkezimizde, iyimser, umutlu, neşeli... olabildiğimizde hızla yol alabildiğimizi, düşsek de rahatça kalkabildiğimizi, yani iç dünyamızın dış dünyamızı net bir biçimde belirlediğini gördük. Zihnimizi dayatılan programlardan mümkün olduğunca temizleyerek yaratıcılığımızı, yaşam enerjimizi yükseltmek için kentte başladığımız televizyonsuzluğumuzu kırdaki da sürdürüyor, "fotoroman tadında, düzeysiz, moral bozucu, tüketim odaklı ve zararlı haber-yorum-reklam" perhizi yapıyoruz.

Hem özel hayatımızda, hem kentten gelip yerleşenler olarak oluşturduğumuz toplulukta, hem de köylerdeki çevresel, kültürel, ekonomik adet ve alışkanlıklar ile kendi çevresel, kültürel, adet ve alışkanlıklarımızın oluşturduğu tezatlar gündeme geldiğinde, "karşılıklı anlayış ve mutabakat"ın mevcut sorunları çözmekteki büyümlü etkisini deneyimledik. Entegral Felsefe'nin kurucusu Ken Wilber gibi ben de Gezegenimiz'in dengesi, sağlığı, esenliğini gözetken "başka bir dünya"nın mümkün olabilmesinin önündeki en büyük engelin, hangi haklılık noktasından, hangi iyi niyetlerle yola çıkılırsa çıkılsın, gizli ya da açık nefret, öfke, çaresizlik ve umutsuzlukla dolu bir "ötekileştirme" alışkanlığı olduğunu söyleyebilirim. Esas çevre sorunları; bindiği dalı kesme, çifte standartçılık, çıkarıcılık, adamsendecilik, öğrenilmiş çaresizlik, bütün resmi gördüğünü zannetme, yalnız "karşıdaki"ni değil "kendi safındakiler"i de dışlama, ötekileştirme ve "içinde ne varsa dışına onun sızdığı"na dair bir içgörü yoksunluğu olup, bir bilim insanının da itiraf ettiği gibi, endüstri, bilim ve teknoloji bunları çözecek durumda değildir!

Yeryüzünün birçok yerinde olduğu gibi Türkiye'de de, son yıllarda genç, yaşlı, işini/okulunu bırakmış, emekli, alaylı, okullu, ticareten başarılı/başarısız... bir takım kır yerleşimcilerinin, "kalplerinin mümkün bildiği başka bir dünya"yı yaşamak üzere çıktığı (veya çıkmayı hayal ettiği)

yolda, daima bir bedel ödeyerek yaşanan deneyimler de çevresel çözümlerin artık teoriden, raporlardan, yasalardan, bilimden, teknolojiyen, resmi politikalardan ibaret olmadığını gösteriyor.

Endüstriyel-teknolojik-ticari-"maddeci" dünya algısının dayattığı, 365 günü birbirine eş, doğal döngülerden kopuk, sabit yüksek tempoda biteviye yaşanan (lineer) bir "bilme-yapma" döngüsünden sıyrılıp, henüz adı konmasa ve yaygın olmasa da aşkınlık ve esinlenme ile doğala yaklaşan (döngüsel ve spiral) bir "bulma-olma" sürecinden söz ediyorum. Yeryüzünde bu bilinç değişikliğinin başladığına tanıklık etmek ve güzel örnekleri yaymaya, çoğaltmaya ihtiyaç var. Entegral Ekoloji gibi kapsayıcı, kaynaştırıcı, bütüncül yeni yaklaşımlar da bana umut veriyor. Yoksa aşağıdaki tabloya bakıp, olumsuz duygu ve düşünce denizinde boğulurken, hakim "kötü"ler ve "kötülük" karşısında, çaresizlik, öfke hatta şiddetle, kaçtığımız geçmişi gelecekte tekrar tekrar yaratmamak elde olmayabilir:

- IPCC (Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli) 2018 Ekim tarihli 1,5°C Küresel Isınma Özel Raporu'na göre, küresel ortalama sıcaklıklar 1°C artmış durumda; artış 1,5°C'de sınırlanmalı. 2°C iklim felaketlerinde geri dönüşsüz nokta olarak görülüyor! Türkiye sera gazı azaltım taahhütlerini iyileştirmediği gibi, imzacı 184 ülkenin kabul ettiği Paris İklim Anlaşması'nı onaylayıp yürürlüğe koymamış durumda.

- WWF Yaşayan Gezegen 2018 raporu, 44 yılda doğal yaşamın insan etkinliklerinden kaynaklanan etkilerle %60'ının yok olduğunu söylüyor! Türkiye'de bir yandan doğal yaşam alanlarının lehine proje iptalleri, yürütmeyi durdurma kararları, vb. görülürken, canlı ve cansız doğal varlıklara dört bir koldan yapılan endüstriyel-ticari saldırı devam ediyor.

- Atıklar ve özellikle de plastikler, doğaya ve insan sağlığına verdikleri zararın, yararlarını kat kat aşması dolayısıyla mercek altında. BM 2018 Dünya Çevre Günü Teması, "plastik Kirliliği ile Mücadele" olarak seçilmiş olup, birçok ülkede özellikle tek kullanımlık plastik ambalajların kullanımı yasaklarla sınırlandırılıyor. Türkiye'de, bırakın bir 3R stratejisini (atığı üretmeden kaynağında önleme, tekrar kullanma ve geridönüştürme), döviz karşılığında atık plastik ve atık kağıt ithalatı yapılıyor, zehirsiz süreçler hedefleyen bir Temiz Üretim politikası da bulunmuyor.

- Yeryüzünün dengesi insan eliyle bozuldukça, endüstriyel tarım ve hayvancılık, gittikçe daha fazla zararlı sentetik gübrelere, "ilaç" adı altında satılan zehirlere, genetiği bozulmuş organizmalara başvuruyor. Bunlar hem doğayı, hem bağışıklık sistemimizi, hem de duygu durumumuzu bozuyor. Bu olgular ve bağlantılar daha yeni yeni yaygın olarak konuşulmaya başlıyor. "Beden ve toprak iki (ayrı şey) değildir," diyen Kawaguchi ustaya kulak verenler azınlıkta.

- Dünyada nükleer santral ve tesislerin, (teknik, ekonomik, tıbbi, askeri sorunları ve çok uzun ömürlü tehlikeli radyoaktif atıkları yüzünden) bir umut olmaktan çıkmasının ardından, kirlilik, tahribat ve seragazları nedeniyle çevresel/toplumsal maliyeti yüksek kömürlü santrallerin da sorgulandığı, kapatılma planlarının devreye sokulduğu, enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji uygulamalarının yaygınlaştığı bir sürece girildiyse de Türkiye'de az sayıda kirletici proje durdurulurken, onlarcası yapılmak üzere bekliyor...

Özetle, doğa bir zamanlar, insan tarafından "savaşılarak fethedilmesi gereken" bir güç olarak algılanırken, insan etkinliklerinin yıkıcı etkileri yüzünden artık "korunması" gereken bir halde. Bütün bunlarla beraber, unutulmaması gereken şu: insanın zihninde çalışan olumsuz bir program, kendisi ve çevresi için asla olumlu bir sonuç yaratmıyor. Dolayısıyla, olumsuz veriler olumsuz bir zihinsel programa girildiğinde, 2019 ve ötesinde, daha da fazla olumsuzluktan başka bir şey görememekle sonuçlanabilir; zihnimizin derinlerinde kayıtlı öğrenilmiş çaresizlik ve karamsarlık nedeniyle, peşine düştüğümüz olumlu gelişmelerin bir parçası veya yaratıcısı olmamız asla mümkün olmayabilir.

Henry Ford'un "İster yapabileceğinizi düşünün ister yapamayacağınızı, her iki halde de haklı çıkarsınız." sözü ne kadar doğru! Gerçeği olduğu gibi görmek bir şey, gerçeği olumsuz bir zihinsel programın penceresinden görüp, yaşamak ise başka bir şey. Sürekli olarak aynı olumsuz programla değerlendirme yapan zihin; düş kırıklığı, öfke, sinirsel çöküş ve kronik strese; kronik stres ise aşırı kortizol, vb. yıpratıcı hormonların salgılanmasına, hücrelerin yıkımına, bağışıklık sisteminin bozulmasına, insan ömründe kısaltmaya ve ölüm öncesi kronik hastalık süreçlerinde artışa yol açabiliyor. Bizi dengeli, sağlıklı yaşamaktan uzaklaştıran, uykusuzluk, odaklanamama, aşırı sigara, alkol, şeker, un tüketimi, aşırı çalışma, alışveriş, internet, vb. bağımlılıklar; artan olumsuz davranışlara ve kronik stres kaynaklı olumsuz genetik değişikliklerle dejeneratif hastalıklara bile neden olabiliyor.

Kalplerimizin Mümkün Bildiği Daha Güzel Dünya kitabının yazarı Charles Eisenstein, en yüce amaçlara hizmet eden muhaliflerde gözlemediği, gizli ya da açık bir kendini beğenmişlik, kibir, aşağılama ve dışlama ihtiyacına dikkat çeken ender birisi. Kendisi bu ruh hallerini "**sevgi kılıfına girmiş savaş**" diye adlandırıyor. Bu, benim de zaman içinde kendimde ve başkalarında tanık olduğum bir hal. İşçi, kadın, çocuk, cinsel tercih, çevre, hayvan, vb. hakları savuncularının sergilediği açık veya örtülü katılık, öfke, nefret ve şiddet; "şu korkunç politikacılar, şu iğrenç sanayiciler, şu duyarsız köylüler, şu zavallı bilinçsiz, eğitimsiz insanlar..." gibi söylemler; "kötülük" ile savaşma, "ötekileştirip yok etme" arzusu ve olanaksızlığında yaşanan ağır bir düş kırıklığı...

Yani, dış çevredeki olumsuzluklara ilaveten belki de ondan daha önce, kendi iç çevremizi kirleten, yıkıma uğratan, duygu ve düşüncelerin "şey"lere dönüştüğü, somut bir süreçten söz ediyorum. "Önce dışardaki koşullar düzelsin, sonra kendimi iyi hissedeyim, olumlu zihinsel programlara geçeyim" demek, tıpkı "eski dünya düzeni"nin sürdürülmesi için gerekçe üretmeye benziyor. Paradigma değişikliği, Ghandi'nin "dünyada görmek istediğiniz değişikliğin kendisi olun," ögüdünden geçiyor. Gezgenimizde, yakıp yıkmayan, kirletip yok etmeyen, bütüncül, dengeli ve barışçıl bir uygarlık istiyorsak, önce herşeye rağmen kendi içimizde bütüncül, dengeli ve barışçıl olmakla, maddi manevi gerçekliği içimizden dışımıza taşan küçük hareler yaratarak oluşturmak ve yaymaktan söz ediyorum. Bakın, "350 Seattle" iletişim koordinatörü, iklim eylemcisi ve şair Emily Johnston ne güzel söylemiş:

"Toplamda, iklim değişikliği mücadelesi verenlerin uğrunda mücadele ettiği şey, süregelen yaşam ve sevinç olasılığıdır. Ne kadar çok kayıp olursa olsun, kurtarmayacaklarımız ne kadar çok olursa olsun, geriye kalan çok fazla kurtarabileceğimiz şey var - yaşamlar, yuvalar, seçenekler, sevinç olasılığı; bunların hepsi önemli. Kolektif olarak, bugüne dek yaşamış en güçlü insanlar bizleriz, çünkü bireyleri ve türleri kuşaklar boyunca koruma şansına sahibiz. Özünde, kabul edilebilir bir geleceği mümkün kılacak insanlar biz olabiliriz - ve en büyük talihimiz, bu işi sık sık inanılmaz insanlarla çevrelenmiş halde yapabiliyor olmamız."

Başarabileceğini düşünmek, umut etmek, buna inanmak ve güvenmek, stresi azaltarak, hücre yenileyici hormonların salgılanmasını sağlayarak fiziksel bedenimizi ve zihnimizi destekliyor, bizi merkezimize getirerek, sezgilerimizi güçlendirerek, doğru kararları zamanında alabilmemizi, sorunları rahatlıkla kendimiz için en hayırlı biçimde çözebilmemizi, yaratıcı, barışçıl, dayanımı yüksek kişiler olmamızı sağlıyor. Stresi azaltan olumlu duyguların düzenli ve bilinçli bir biçimde tetiklenmesi, bedensel sağlığımızı iyileştirdiği gibi, her alanda başarımızı arttırıyor; evde, işte ve topluluk içindeki ilişkilerimizi nitelikli bir hale getiriyor.

Stresin yarattığı sağlık sorunları biliminsanları tarafından neredeyse 50 yıldır inceleniyor, ama stresi azaltmaya yönelik çalışmaların etkinliğini ortaya koyan bilimsel araştırmalar sadece son 10 yıldır yaygın olarak paylaşılıyor. Olumlu duyguları bilinçli olarak tetikleyerek, olumlu bir geleceği yaratma disiplini ise yepyeni bir alan. 2019 ve ötesi için umutsuzluk, çaresizlik, mutsuzlukla elden ayaktan düşmeden, tıpkı bir mimarın, bir tasarımcının yaratım sürecinde olduğu gibi, görmek istediğimiz geleceği ve bize vereceği olumlu duyguları düşlemekten başlayarak, tasarlamak ve cisimleştirmekten... "karşı" olma ihtiyacı içermeyen, "savaş" açmayan, dışlamayan farklı bir gayret ve yaratım sürecinden söz ediyorum.

Birleşmiş Milletler Çevre Programı tarafından geçtiğimiz günlerde (Şubat 2019) yayınlanan "Environmental Rule of Law - First Global report" (Çevre Hukukunun Üstünlüğü - İlk Küresel Rapor), son 25 yılda oluşturulan çevre hukuku uygulamalarını ele alıyor. Artık dünyada çevre yasaları bulunmayan ülke neredeyse kalmasa da mevcut yasaların bir çok durumda uygulanmadığı gerçeğini, bunun çarelerini ve pilot uygulamalarını içeren 306 sayfalık çalışmayı değerlendiren Ulusal Yeşil Tribünal eski başkanı ve Hindistan Yüksek Mahkemesi emekli hakimlerinden Swatanter Kumar da karamsarlığa, düş kırıklığına yenilmektense, insanlık olarak gittikçe artan çevre bilincimize ve vicdanımıza odaklanmamızın önemine işaret ediyor:

"Antik Hint Felsefesi'nde, 'Tüm Dünya Bir Ailedir' anlamına gelen sanskritçe Vasudev Kutumbakam kavramından sıkça söz edilir. Bu raporda hararetle ortaya konulan Çevre Hukukunun Üstünlüğü kavramının izini bu antik kavrama dek sürmek mümkün olabilir. Doğal kaynaklar ulusal servet olduğu gibi, küresel değerler olarak da ele alınmalıdır. Çevre evrensel bir meseledir ve çevre hukukunun üstünlüğü; temiz ve kabul edilebilir çevre hakkının etkili ve süratli bir biçimde, dünya çapında insani varoluşun temeli haline getirilmesini talep eder. (...) Gerçeğin melankolik alt tonları; dünya halkı olarak çevresel farkındalık oluşturma ve bu amaca yönelik bilincimizi, vicdanımızı geliştirme yolunda attığımız çeşitli adımlara üstün gelmemelidir. Rapor, işte bu ilerleme ve güçlenmenin ışığında, bugün son derecede anlamlıdır."

Sonuçta, "barışa giden yol yoktur, barış yoldur!" sözünün de hatırlattığı gibi, ekolojik dengenin korunması için, mevcut araçlarımıza, kendi içsel dengemizi de katsak iyi olur gibi görünüyor.

Yararlanılan Kaynaklar:

- 2018 Yılı'nın Çevre Olayları. <https://www.gidahatti.com/2018-yilinin-cevre-olaylari-137340/>

- 2018 İklim ve Çevre Gündemi, Can Tonbil, İstanbul BİA Haber Merkezi <https://m.bianet.org/bianet/ekoloji/203527-2018-iklim-ve-cevre-gundemi-ocak-subat-mart> <https://m.bianet.org/bianet/medya/203751-2018-iklim-ve-cevre-gundemi-nisan-mayis-haziran>

- Dünya Çevre Günü Türkiye Raporu; TMMOB Çevre Mühendisleri Odası; Haziran 2018. <http://www.cmo.org.tr/odamiz/raporlar.php>

- Eisenstein, Charles; Kalplerimizin Mümkün Bildiği Daha Güzel Dünya - Varlıklararasılık Vizyonu ve Pratiği, Alef, Kasım 2018, İstanbul.

- Environmental Rule of Law - First Global report" (Çevre Hukukunun Üstünlüğü - İlk Küresel Rapor), UN Environment Program (Birleşmiş Milletler Çevre Programı); February 2019.

- Esbjörn-Hargens, Sean - Zimmerman, Michael E.; An Overview of Integral Ecology, A Comprehensive Approach to Today's Complex Planetary Issues; Integral Institute, Resource Paper No:2, March 2009. <http://rucore.org.za/resources/>

-Johnston, Emily; "The Amazing Climate Trial (That Never Happened)" ("Asla Gerçekleşmeyen) İnanılmaz İklim Davası"); The Other 98%; November 2018.

<https://other98.com/the-climate-trial-of-the-century-that-never-happened/>